

แนวคิดเรื่องความตายในตรรกศาสตร์แนวพุทธ The Concept of Death in Buddhist logic

ปราณี เสถียรระบุตร

Pranee Sathianbut

นักวิชาการอิสระ ด้านพุทธศาสนศึกษา

Independent Scholar (Buddhist Studies)

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี

Phramaha Khwanchai Kittimethi

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalai University

E-Mail: Pranee@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 7 มกราคม 2567

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 26 มีนาคม 2567

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 26 มีนาคม 2567

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับความเบื้องต้นเกี่ยวกับความตายในทัศนะพระพุทธศาสนา แนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับตรรกศาสตร์ และวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความตายในตรรกศาสตร์แนวพุทธ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ตรรกศาสตร์นี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องหรือธรรมชาติที่เป็นพื้นฐานของมนุษย์ โดยเป็นพื้นฐานที่ยืนพื้นอยู่กับความเป็นไปต่าง ๆ ของมนุษย์ กล่าวคือตั้งแต่เกิดจนตายในชีวิตมนุษย์ สามารถที่จะนำเรื่องแนวคิดทางตรรกศาสตร์มาเป็นหลักการได้ กล่าวเฉพาะเรื่องความตายในมุมมองของตรรกศาสตร์แนวพุทธนี้ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้นได้แน่นอน ดังจะเห็นได้จากที่พระพุทธเจ้าทรงวางเป้าหมายสูงสุดให้กับทุกคน โดยให้พยายามลดความชั่วและประกอบความดี พร้อมให้ตั้งนิพพานไว้เป็นเป้าหมายสูงสุด โดยให้ปฏิบัติตามมรรคมรรค 8 จนสามารถพิจารณาเห็นสิ่งต่าง ๆ ด้วยกรอบแห่งเหตุผลหรือตรรกศาสตร์นั่นเอง

คำสำคัญ : แนวคิด, ความตาย, ตรรกศาสตร์แนวพุทธ

Abstract

The objective of this academic article is to study the basic concepts of death from the perspective of Buddhist philosophy, general ideas about logic, and analyze the concept of death in Buddhist logic.

Therefore, it can be concluded that this logic study pertains to the investigation of fundamental aspects of human existence and nature, encompassing various aspects of human life from birth to death. It demonstrates how the principles of logic can be applied to understand the concept of death, particularly from the perspective of Buddhist logic. This clearer understanding is evident as the ultimate goal set by the Buddha for everyone is to strive to reduce wrongdoing and cultivate goodness, aiming for the highest goal of Nirvana. This involves practicing the Noble Eightfold Path to develop the ability to discern various phenomena through the framework of reason or logic.

Keywords: The Concept, Death, Buddhist logic

1. บทเบื้องต้นเกี่ยวกับความตายในทัศนะพระพุทธศาสนา

เรื่องความตายในตรรกศาสตร์แนวพุทธ เป็นปัญหาที่น่าคิด และน่าสนใจมากเรื่องหนึ่งที่มนุษย์ทุกชาติทุกภาษาค้นคิดกันมานานแล้ว ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบันตายแล้วเกิดอีกหรือเปล่า คนเราตายแล้วจะมีการเกิดอีก

การศึกษาค้นคว้าตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ปรากฏว่าพระพุทธเจ้าตรัสยืนยันว่าสิ่งเหล่านี้มีจริง คนเราตายแล้วต้องเป็นไปตามกรรมของตนแต่ที่ว่าจิตเป็นตัวนำไปเกิด พระพุทธศาสนาเชื่อถือในสังสารวัฏการเวียนว่ายตายเกิดนั้นถือว่าคนเราทุกคนล้วนเกิดมาแล้วทั้งสิ้นนับชาติไม่ถ้วน และเกิดในภพภูมิที่ดีบ้างไม่ดีบ้างตามกฎแห่งกรรมที่ได้ทำไว้ ทั้งดี และชั่ว จิตที่ได้รับการอบรมแล้ว ถ้ายังไม่สิ้นกิเลสก็ย่อมนำไปเกิดในภพภูมิที่ประณีตมีความสุข และสูงขึ้นแต่ถ้าจิตไม่ได้รับการฝึกอบรมปล่อยไว้ตามสภาพที่มันเป็นไปปล่อยให้สกปรกเศร้าหมองเพราะถูกกิเลสจับนอกจากจะก่อความทุกข์ความเดือดร้อนให้แก่ตนเอง และสังคมในชาตินี้แล้ว ก็ยังจะให้ภพชาติต่ำทรามลง คือต้องประสบความทุกข์ความเดือดร้อนมากในชาติต่อ ๆ ไปอีกด้วย

คนเราตายแล้วนั้นตายเฉพาะร่างกายเท่านั้นจิตหาได้ตายไปไม่เหมือนกับร่างกายนั้นไม่ แต่ไปเกิดในภพใหม่ชาติใหม่ ตามแรงเหวี่ยงของกรรมจิตเป็นตัวสั่งสมบุญ และบาป กรรม และกิเลสเอาไว้ เพราะจิตมีหน้าที่รับอารมณ์ทุกชนิด ทั้งที่เป็นบุญทั้งที่เป็นบาป ทั้งที่ไม่ใช่บุญไม่ใช่บาปแล้วเก็บไว้ในภวังค์ ที่เรียกว่าภวังคจิต เก็บไว้ได้หมดทั้งสิ้นอย่างละเอียด และสามารถนำติดตัวข้ามภพข้ามชาติไปได้ด้วย คนฉลาดจึงเห็นคุณค่าของการอบรมจิตของตน

อันธรรมชาติของจิตนั้น ก่อนที่มันจะดับไปได้ถ่ายทอดทิ้งเชื้อ คือ บุญ บาป กรรม และกิเลสไว้ ให้ดวงจิตดวงต่อไปเก็บไว้ตามพลังแห่งกรรม คือบุญ และบาปที่ได้ทำการสั่งสมไว้ บุญบาปมิได้สูญหายไปพร้อมกับความตายของร่างกาย หรือหายไปพร้อมกับความดับของจิต

พระพุทธศาสนา ยืนยันว่าคนเราตายแล้วกลับมาเกิดจริง การเวียนว่ายตายเกิดมีอยู่จริง ซึ่งมีหลักฐานปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจำนวนมาก เช่น ในคัมภีร์ชาดก, เปตวัตถุ, วิมานวัตถุ และสูตรต่าง ๆ คนเราตายแล้วเกิดก็มี ไม่เกิดก็มี ผู้ที่ตายแล้วไม่เกิดอีกนั้นคือพระอรหันต์ พระอรหันต์หมดกิเลสแล้ว จึงไม่เกิดอีก แต่สำหรับเราทั้งหลาย เมื่อตายแล้วต้องเกิด การเวียนว่ายตายเกิดเป็นกฎธรรมชาติเหมือนดวงอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก แล้วตกทางทิศตะวันตก ใครจะเชื่อหรือไม่เชื่อ จะเห็นหรือไม่เห็นมันก็เป็นอยู่อย่างนี้ตลอดมา

องค์ประกอบความคิด ทุกคนเกิดมาแล้วต้องตายเป็นกฎธรรมชาติไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ พันความตายไปไม่ได้เลย นี่คือกฎธรรมชาติ ทุกชีวิตที่เกิดมา และเมื่อมนุษย์ หรือสัตว์โลกทั้งหลายใกล้ตายหรือจวนเจียนจะสิ้นใจนั้น กรรมดี หรือกรรมชั่วที่เขาได้เคยทำไว้จะเป็นปรากฏการณ์ทางจิตออกมาให้ทราบ และบางครั้งก็แสดงออกมาให้ปรากฏทางกาย หรือทางวาจา อาการที่ปรากฏเมื่อจวนเจียนจะตายเช่นนี้เรียกว่า มรณสนา การ และวิถีจิตที่ออกมารับอารมณ์ทางทวารทั้งหก ทวารใด ทวารหนึ่งของผู้ที่จวนเจียนจะตายนี้ ในคัมภีร์อภิธรรมท่านเรียกว่า มรณสนาวิถี ซึ่งเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นสิ่งที่แน่นอนที่สุด และเมื่อตายแล้วสิ่งที่จะติดตัวไปได้ คือ บุญ และบาป ที่ตนเองสร้างไว้ตอนมีชีวิตอยู่เท่านั้น

วิเคราะห์ ทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เมื่อตายแล้วผลของกรรมจะปรากฏดังนี้

- ผู้มีความโลภ โกรธ หลง จะเกิดเป็นเปรต และสัตว์เดรัจฉาน
- ผู้มีศีล 5 จะเกิดเป็นมนุษย์
- ผู้มีหิริโอตตปปะจะเกิดเป็นเทวดา
- ผู้มีฌานจะเกิดเป็นพรหม
- ผู้ไม่มีกิเลส จะเป็นพระอรหันต์ (เข้าพระนิพพาน)

พึงนึกเสมอว่าความตาย กำลังใกล้เข้ามาหาเรา ทุกวินาที ซึ่งตรงกับหลักความจริงของพระพุทธศาสนาที่กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่าทุกคนย่อมไม่สามารถหลีกเลี่ยงความตายไปได้ ความตายนั้นนับวันก็ใกล้เข้ามาหาเราทุกนาที ความตาย ถึงตัวเราวันไหนเราจะไม่รู้

วัตถุใด ๆ ก็ตามเมื่อเริ่มเกิดขึ้นก็เริ่มย่างเข้าสู่จุดหมาย ฉะนั้นเกิดมาชาติหนึ่งแล้วจึงควรมุ่งสร้างแต่ความดี เพื่อเป็นอนุสรณ์ให้ชนรุ่นหลังปฏิบัติเจริญรอยตาม ซึ่งจะเป็นกุศลคำจุนตนเอง ให้พบแต่ความสุข ทั้งในภพนี้ และภพหน้า

แต่ถ้าท่านยึดโลกียสมบัติ ท่านก็จะได้เพียง แต่ชาตินี้เท่านั้น และเมื่อท่านตายทรัพย์สมบัติศฤงคารที่ท่านเฝ้าสมบัติไว้ก็เอาไปไม่ได้ หมั่นสร้างบุญบารมีไว้ แล้วฟ้าดินจะช่วยเอง

1. ทางบุญ ขึ้นสวรรค์ (ผลกรรมดีที่เคยทำไว้)
2. ทางบาป ลงนรก (ผลกรรมชั่วที่ทำไว้)

ดังนั้นเราจึงหมั่นสร้างกุศลผลบุญต่าง ๆ เพื่อเป็นสมบัติให้เราติดตัวนำไปใช้บนสวรรค์ อย่ามัวแต่สร้างบาป สร้างความทุกข์ ให้กับผู้อื่น และอย่าเบียดเบียนตัวเอง

เกิดมาตัวเปล่า ตายไปก็ตัวเปล่า มีบุญกับบาปที่ติดตัวไปได้เท่านั้นจิตใต้รู้ทันและบริสุทธิ์ จิตนั้นหลุดพ้น จิตใดไม่ยึด จิตนั้นไม่ทุกข์ จิตใดยึดจิตนั้นทุกข์

พระพุทธศาสนาสอนไม่ให้ทำชั่วทั้งปวง เพียรทำความดีให้ถึงพร้อม และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส พร้อมทั้งพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนให้พึ่งตนเองไม่ให้หวังพึ่งผู้อื่น ไม่ให้หวังพึ่งพระเจ้า ไม่ให้หวังคอยโชคชะตา หรือสิ่งภายนอกอื่นใด ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า อตฺตา หิ อตฺต โน นาถ แปลว่า ตนแลเป็นที่พึ่งของตน

สรุปว่า คนตายแล้ว ถ้ายังมีกิเลสอยู่ก็ต้องเกิดอีกตามกรรมที่เขาทำไว้และสามารถทำให้ไปเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ได้ทั้ง 31 ภพภูมิ หากเกิดเป็นคนตามเดิมอย่างเดียวนั้นไม่ตายแล้วเกิดใหม่นี้เป็นกฎธรรมชาติ แม้คนเราเมื่อตายแล้วจะไม่อยากเกิด ก็ต้องเกิดอยู่นั่นเอง ถ้ายังมีกิเลสอยู่ เหมือนอย่างคนไม่อยากจะตาย แต่ก็ต้องตายในที่สุด เพราะความตายเป็นกฎธรรมชาติคนเราเชื่อว่าตายแล้วเกิดจริง บาป – บุญ มีจริง นรก – สวรรค์ มีอยู่จริง คนทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วจริง เมื่อนรกสวรรค์มีจริง คนที่ทำชั่วตายไปก็ตกนรก ไม่มีโอกาสขึ้นสวรรค์ได้ในชาตินี้ก็ขาดทุน ขาดหนี้ขาดทุน เพราะทำแต่ความชั่วไม่ยอมทำดี ย่อมมีความทุกข์ ความเดือดร้อน ยิ่งเราเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ยึดมั่นในหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เราก็ควรฝึกอบรมจิตโดยการใช้อุปมาอุปไมยใคร่ครวญ ได้ประสบพบเห็นด้วยตนเองแล้ว ในที่สุดสิ่งเหล่านั้นจะปรากฏแก่เราชัดขึ้น เพราะพระธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ดีแล้วย่อมพิสูจน์ด้วยเหตุผลและด้วยการปฏิบัติธรรม

2. แนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับตรรกศาสตร์

ตรรกศาสตร์ตามแนวพุทธเป็นวิชาที่มีการศึกษากันมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาลและก็มีการศึกษาสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน เป็นวิชาที่คงคุณค่า ทนยุค ทนสมัยอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะวิชาตรรกศาสตร์เป็นวิชาที่สอนให้คนรู้จักใช้เหตุผล เพื่อให้สมกับที่มนุษย์เป็นสัตว์ ที่รู้จักใช้เหตุผล

สัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล แม้ว่าเหตุผลจะมีใช้ความจริงเสมอไป แต่เมื่อมนุษย์เรารู้จักใช้เหตุผลแล้วจะได้รู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นบ้าง ไม่ใช่มีทิฐิ มานะ ถือว่าความคิดความเห็นของตนเท่านั้นที่ถูก ถ้าความคิดความเห็นของผู้อื่นมีเหตุผลดีกว่าก็พร้อมที่จะเปลี่ยนความคิดความเห็นของตนได้

ในสมัยโบราณ ปรากฏว่ามีเจ้าลัทธิบางคนได้เปลี่ยนไปนับถือลัทธิใหม่ เพราะเหตุผลของลัทธิใหม่นั้นดีกว่า มีเหตุผลมากกว่าลัทธิที่ตนเคยเชื่อถือมาก่อน

ความรู้ทางตรรกศาสตร์สอนให้คนเรารู้จักใช้เหตุผล เพราะความเป็นผู้รู้จักใช้เหตุผลนั้นเป็นคุณสมบัติพิเศษที่ทำให้มนุษย์แตกต่างกับสัตว์อื่น ๆ ถ้ามนุษย์ไม่รู้จักใช้เหตุผล ใช้แต่อารมณ์เข้าตัดสินกับประหัตประหารกัน มนุษย์เราจะไม่แตกต่างไปจากสัตว์เดรัจฉานเลย

คนที่มีเหตุผลนั้นย่อมเป็นคนใจกว้าง ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นเสมอ ยิ่งบุคคลที่จัดว่าเป็น “ปัญญาชน” ด้วยแล้ว ควรจะเป็นผู้มีเหตุผลให้มาก การปกครองคนที่มีเหตุผลนั้นปกครองไม่ยาก ถ้าผู้ปกครองจะปกครองด้วยเหตุผล

ตรรกศาสตร์ที่ในอินเดียก็ได้มีการศึกษากันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล และในยุโรป สมัยอริสโตเติล ตรรกศาสตร์คือการศึกษา ถึงวิธีการและหลักการ ที่จะใช้ในการแยกแยะ การเจรจา ออกมาให้ได้ว่า การเจรจาชนใดไหนเป็นการเจรจาที่ต้อง และชนใดไหนเป็นการเจรจาที่ไม่ถูกต้อง การให้คำจำกัดความเราพึงจะพิจารณาถึงเรื่องคำพูดและแนวความคิดเห็นต่าง ๆ ตำแหน่งหน้าที่ คำพูดและแนวความคิดเห็นต่าง ๆ แสดง

บทบาทอยู่ในตรรกศาสตร์ตลอดจนกระทั่งความสัมพันธ์ระหว่างคำพูดกับแนวความคิดเห็นอันเป็นการเริ่มต้นตามปกติของตรรกศาสตร์ การใช้สมอง และการใช้สติปัญญา

ตรรกศาสตร์มีจุดมุ่งหมายในอันที่จะจัดแนวความคิดเห็นของเราให้เป็นระเบียบ เพื่อให้การเปล่งคำพูดออกมานั้นเป็นไปอย่างมีระเบียบ นอกจากนั้น ก็ได้พิจารณาแนวความคิดและเห็นสิ่งต่าง ๆ ดีขึ้น แจ่มแจ้งขึ้น

สำหรับสิ่งที่กำหนดให้นั้นควรจะมีการนิยามความหมาย มนุษย์ก็คือสัตว์ที่มีเหตุผล รู้จักใช้เหตุผล เราอาจให้คำจำกัดความของมนุษย์ โดยยึดคุณสมบัติที่เป็นของสภาวะหรือธรรมชาติอย่างหนึ่งเท่านั้นให้มันคงโดยอาศัยสภาวะลักษณะเท่าที่ใช้น้อยในศาสตร์ต่าง ๆ นั้น ตรรกศาสตร์เป็นศิลปะแห่งการนิยามความหมายและให้เหตุผล เป็นวิชาพื้นฐานทั่วไป กำหนดให้มีเหตุผลในการวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ

3. วิเคราะห์แนวคิดเรื่องความตายในตรรกศาสตร์แนวพุทธ

การวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความตายในตรรกศาสตร์แนวพุทธนี้ ผู้เขียนจะแสดงให้เห็นตั้งแต่เบื้องต้นที่พุทธศาสนาต้องการผู้เชื่อและปฏิบัติตามมีแนวทางในการดำเนินชีวิตไปตามหลักการดังนี้

มรรค คือ แนวทางปฏิบัติที่จะทำให้ไปสู่ความดับทุกข์อย่างแท้จริง แต่รวม ๆ แล้ว ก็มีเพียงเหตุ ซึ่งได้แก่ สมุทัยและมรรค รวมทั้งมีทุกข์และนิโรธเป็นผล แม้แต่คำสอนเรื่องอื่น ๆ ก็ลงในเหตุและผลเท่านั้น

จุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือปฏิบัติตนให้ถึงพระนิพพาน โดยให้ปฏิบัติธรรมะทางสายกลาง ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือมรรคมงคล 8 ได้แก่

1. สัมมาทิฐิ ทำความเห็นให้ถูกต้อง
2. สัมมาสังกัปปะ ความดำริให้ถูกต้อง
3. สัมมาวาจา เจรจางดงาม
4. สัมมากัมมันตะ ทำงานสุจริต
5. สัมมาอาชีวะ ทำอาชีพสุจริต
6. สัมมาวายามะ มีความเพียรถูกต้อง
7. สัมมาสติ มีความระลึกถูกต้อง
8. สัมมาสมาธิ มีความตั้งใจไว้ถูกต้อง

การปฏิบัติตามอริยมรรคมงคล 8 คือ การปฏิบัติตามหลักธรรม ย่อแล้วก็คือ ศีล สมาธิ และปัญญา นั่นเอง พระพุทธศาสนาก็เป็นประเพณีธรรมชาตินิยม มองสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง สิ่งทั้งหลายมันไม่เที่ยงเกิดขึ้นแล้วก็ตั้งอยู่และก็ดับไปตามธรรมชาติ

ตรรกศาสตร์ได้เริ่มตั้งคำถามว่า “มนุษย์คิดอย่างไร” หลังจากทราบว่ามนุษย์ปกติคิดอย่างไรแล้ว จึงได้วางระเบียบให้กับความคิด คำถามที่ว่า “มนุษย์คิดอย่างไร” กล่าวคือคิดให้ถูกต้องตามระเบียบวิธีของตรรกศาสตร์ ญาณวิทยาเชื่อว่า ความรู้ที่ได้มาด้วยวิธีการของตรรกศาสตร์จะเป็นความรู้ที่น่าเชื่อถือ ซึ่งจะทำให้ทราบความจริงได้ในที่สุด

ในการตั้งคำถามว่า มนุษย์คิดอย่างไร ตรรกศาสตร์ได้พบคำตอบว่า เพื่อให้ความคิดน่าเชื่อถือมนุษย์มักจะอ้างหลักฐานอะไรบางอย่างมาสนับสนุนความคิดของตนอยู่เสมอ ซึ่งมีอยู่ 2 แบบ คือ นิรนัย คิดจากข้อ

แนใจ และอุปนัย คิดจากประสบการณ์ ตรรกศาสตร์ไม่ได้เลือกหลักฐานที่นำมาคิด ข้อแนใจ และประสบการณ์ อาจเป็นกุศโลธรรม หรืออกุศโลธรรมก็ได้ ตามแรงขับของกระแสโลภะ โทสะ โมหะ

ตรรกศาสตร์ (LOGIC) เป็นศาสตร์ว่าด้วยกฎแห่งความคิด ให้รู้จักคิด คิดถึงจำนวนเลขตั้งแต่ 1 จนถึง 10 โดยไม่ต้องใช้เหตุผลอะไรก็ได้ที่กระบวนการทางจิตใจและความคิดที่มากมายหลายชนิดที่ต่างกับการใช้เหตุผล เราอาจจดจำบางสิ่งบางอย่างได้ อาจนึกฝันถึงอะไรก็ได้ หรืออาจโศกเศร้าเสียใจถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ โดยไม่ต้องใช้เหตุผลอะไรเลยหรือเราอาจจะฝันกลางวันหรือสร้างวิมานในอากาศ ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้เหตุผล ประกอบตรรกศาสตร์ว่าเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับความนึกคิด หรือตรรกศาสตร์ก็คือศาสตร์ที่ว่าด้วยการให้เหตุผล การให้เหตุผลเป็นการคิดชนิดที่ก่อให้เกิดเฉพาะความถูกต้องแห่งกระบวนการที่สำเร็จเรียบร้อยแล้วเท่านั้น

ตรรกศาสตร์ (LOGIC) ในความหมายอย่างกว้างที่สุดนั้นเกิดจากกฎต่าง ๆ ซึ่งใช้เป็นฐานของการคิด เพื่อที่จะให้การคิดนั้นเกิดประสิทธิผล ตรรกศาสตร์เป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้เราทราบสิ่งต่าง ๆ ได้ดีขึ้น และในทิศทางที่มีระเบียบกว่า ถ้าไม่มีตรรกศาสตร์มาช่วยแล้วสิ่งนั้นอาจไม่มีใครรู้จัก และกลายเป็นสิ่งที่คลุมเครือแนชัดไปก็ได้ ตรรกศาสตร์เป็นศิลปะเหนือศิลปะทั้งหลาย เพราะมันบัญชาการเราในการให้เหตุผล ซึ่งจากการใช้เหตุผลนี้ทำให้ศิลปะทั้งหลายทั้งปวง ย่อมดำเนินไปได้

ดังนั้น ส่วนต่าง ๆ ของตรรกศาสตร์ จึงต้องตรงกับการให้เหตุผลต่าง ๆ การแสดงออกทั้งทางกาย และทางวาจาของมนุษย์ล้วนได้รับแรงผลักดันจากการมีความคิดว่า ทุกกิจกรรมมีเหตุและมีผลต่างกัน ดังนั้น การมองถึงผลทุกอย่างว่าเป็นเพียงการเกิดขึ้นในโลกนี้ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตต่างมีเหตุเป็นแดนเกิดด้วยกันทั้งสิ้น ความข้อนี้จะเห็นจากคำสอนเรื่องอริยสัจคือความจริงอันประเสริฐ 4 อย่าง ได้แก่

1. ทุกข์คือความไม่สบายกายไม่สบายใจ
2. สมุทัยคือสาเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์
3. นิโรธคือทำให้ความทุกข์สิ้นไป
4. มรรคคือวิธีการดับทุกข์

และเป็นประโยชน์ในการใช้วาทศิลป์ ในการเทศนาบรรยาย และได้ว่าเป็นอย่างดี ตรรกศาสตร์สอนให้คนรู้จักใช้เหตุผล เพื่อให้สมกับที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล สอนให้คนรู้จักใช้เหตุผล ให้สมกับคำว่า “มนุษย์” สัตว์ที่รู้จักคิด รู้จักใช้เหตุผล แม้ว่าเหตุผลจะมีใช้ความจริงเสมอไป แต่เมื่อมนุษย์เรารู้จักใช้เหตุผลต้องเป็นคุณสมบัติพิเศษ ที่ทำให้มนุษย์แตกต่างกับสัตว์อื่น ๆ และประเทศไทยเพิ่งมาสนใจเมื่อประมาณ 50 ปี มานี้เอง คนเราที่มีเหตุผลจะเป็นตัวของตัวเอง ไม่ดี ไม่ดันทุรัง ไม่เชื่ออะไรอย่างมง่าย จึงนับว่าเหมาะสมกับยุคที่เรา กำลังเรียกร้องหาประชาธิปไตยเป็นอย่างยิ่ง ประชาธิปไตยจะดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อประชาชนมีการศึกษาดีมีเหตุผล และรู้จักหน้าที่ของตนเท่านั้น อีกทั้งยังรู้จักคิด รู้จักตรึกตรองอย่างมีระบบ ไม่ใช่คิดเพื่อฝันอย่างลม ๆ แล้ง ๆ ตรรกศาสตร์แนวพุทธ พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับสิ่งที่คิด ส่วนตรรกศาสตร์จะเกี่ยวข้องกับระเบียบวิธีคิด พระพุทธศาสนาแสดงออกอย่างชัดเจนว่า การคิดแบบตรรกศาสตร์ไม่สามารถนำไปสู่การพ้นทุกข์ได้ ฉะนั้น จึงดูเหมือนว่าทั้งสองศาสตร์จะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง แต่เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วจะเห็นว่าในความแตกต่างยังมีความเหมือนกันอยู่ด้วยในบางประเด็น

พระพุทธศาสนาไม่ได้คิดแบบตรรกศาสตร์ การพันทุกข์ไม่สามารถเข้าถึงด้วยวิธีทางตรรกศาสตร์ พระพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง พระองค์ทรงชวนชวายเป็นเพื่อดับทุกข์ จนกระทั่งทรงค้นพบอริยสัจ 4 และดับทุกข์ด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 คุณค่าในองค์มรรคจะเกิดขึ้นก็ด้วยการประพฤติปฏิบัติ ได้แก่ การอบรมศีล อบรมสมาธิและอบรมปัญญา ที่เรียกว่า เจริญไตรสิกขา

4. บทสรุป

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้แล้วว่า ตรรกศาสตร์นี้เป็นธรรมชาติที่เป็นพื้นฐานของมนุษย์ โดยเป็นพื้นฐานที่ยืนพื้นอยู่กับความเป็นไปต่าง ๆ ของมนุษย์ ซึ่งส่วนมากมนุษย์มักจะมองไม่เห็น โดยการมองไม่เห็นนี้ก็เป็นเพราะเป็นการมองเพียงด้านเดียว คือ มองเพียงตนเองเท่านั้น

พระพุทธองค์ทรงวางเป้าหมายสูงสุดให้กับทุกคน โดยให้พยายามลดละความชั่ว และหมั่นประกอบคุณงามความดีในทุกทางและทุกเวลา พร้อมให้ตั้งพระนิพพานไว้เป็นจุดใหญ่ของการบำเพ็ญประโยชน์ตนและสังคมเสมอ ถึงแม้ประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพาน โดยให้ปฏิบัติตามในมรรคมีองค์ 8 ซึ่งพระพุทธองค์ทรงบรรลุนุตรสัจธรรมสัมโพธิญาณ พระองค์ทรงพิจารณาปัจจุสมุปบาททั้งอนุโลมและปฏิโลม สามารถมองได้ว่าพระองค์ทรงแสดงตัวอย่างในการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความสุขหรือความทุกข์ ต่างมีเหตุ – ผล ที่สามารถพิจารณาเห็นได้คือเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดพิจารณาเห็นเหตุ และผล ในโลกนี้มีสิ่งที่เรียกว่าดีอยู่หลายอย่าง เช่น การให้ทาน หรือการไม่โกรธ เป็นต้น สิ่งที่เป็นความดีเหล่านี้ทั้งหมดมักได้รับการยอมรับว่าดี การแสวงหาความดีหรือแสวงหาความจริงเกี่ยวกับการแสดงออกในทางที่ดี ทุกคำสอนของพระพุทธศาสนา ล้วนมุ่งประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพาน

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย, มูลนิธิ. (2470). **พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ 45 เล่ม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย.

พระภิกษุวิมลญาณ. (2506). **ตรรกศาสตร์ เล่ม 1**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผลิธรรม.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2554). **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย.

เสฐียร พันธรัณย์. (2534). **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.